

BIJLAGE 4b

**Ruimtelijke karakteristieken van
de Beschermd Dorpsgezichten**

Ruimtelijk karakter Moddergat

De ruimtelijke opbouw en de bebouwing van de oorspronkelijke vissersnederzetting De Oere vormen een historisch stedenbouwkundige totaliteit, die een aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht rechtvaardigen. Vanwege de bijzondere karakteristieke ligging in het landschap zijn de omringende percelen van het agrarisch buitengebied binnen het beschermde dorpsgezicht opgenomen.

Moddergat bestaat uit twee buurtschappen: De Oere en De Kamp, waarvan laatstgenoemde met het naburige Paesens tot een geheel aaneen gegroeid is. De Oere is aangewezen als beschermd dorpsgezicht omdat de eerste opzet en het eigenlijk karakter van de oorspronkelijke vissersnederzetting het meest duidelijk herkenbaar is gebleven.

De ruimtelijke opbouw van De Oere wordt sterk bepaald door de zware zeedijk en de smalle weg langs de zuidelijke voet daarvan. Aan de zuidzijde wordt de bebouwingsstructuur bepaald door een aaneenschakeling van dicht op elkaar gebouwde vissershuisjes. Dorpsuitbreidingen zijn landinwaarts, langs de Reddingbootreed en het Visserspad, tot ontwikkeling gekomen. Ten behoeve van dijkverzwaring is bebouwing aan de noordzijde van de weg geamoveerd.

ruimtelijke kenmerken

- De kenmerkende bebouwing bestaat uit eenvoudige woonhuizen; één bouwlaag met kap en steeds weinig wisselend in goothoogte of dakhelling.
- Overwegend is de nokrichting loodrecht op de voorgevel.
- Lage heggetjes en eenvoudige hekjes als erfafscheiding vormen de grens tussen de openbare ruimte en het ondiepe voorerf.
- Gedifferentieerd dorpsbeeld door geringe onderlinge verschillen in de vissershuisjes, een weinig verspringende voorgevelrooilijn en een flauw gebogen beloop van de zeedijk.

Ruimtelijk karakter Metslawier

De historische opbouw van de dorpskern van Metslawier is nog goed herkenbaar. De structuur bestaande uit een lage terp omgrensd door de bijbehorende ringweg vormt een belangrijk bindend element in de dorpsopbouw, waarbinnen gebieden met verschillende ruimtelijke karakteristieken in relatie met de historische ontwikkeling zijn te onderscheiden. Aan de noord- en oostzijde heeft de dorpskern een sterke relatie met het aangrenzende landschap. Een kenmerkend onderdeel is het contrast tussen het open landschap en de ruimtelijke beslotenheid van het dorp.

westelijk deel van de terp rondom kerk

- Het westelijk deel van de terp wordt gekenmerkt door kleinschalige bebouwing, gesitueerd rondom de kerk. Het kerkgebouw en het door hoge bomen en een haag omzoomde kerkhof nemen in structureel en ruimtelijk opzicht een centrale plaats in binnen de dorpskern.
- De padenstructuur op de flanken van de terpen zijn radiaal gericht en lopen vanaf de ringweg op richting de kerk.
- De 18e en 19e eeuwse woonbebouwing bestaat uit één bouwlaag met zadeldak tussen topgevels. Deze is gelegen aan het pad rondom het kerkhof of de verbindingspaden. De nokrichting is evenwijdig aan het ontsluitingspad.
- Opvallend is het eenvoudige karakter van de woningen zonder dakkapellen en dergelijke in dakvlakken.
- Erfafscheidingen bestaan uit eenvoudige houten hekken of hagen.
- Langs langsgevels van panden rondom het kerkhof ligt een (ondiepe) tuin. Kopgevels zijn veelal aan de weg gesitueerd wat ter plaatse een steenachtig beeld geeft.
- Een pleintje noordwestelijk van de kerk is in 1983 voorzien van een nieuwe dorpspomp. Aan de westzijde is de structuur enigszins verzwakt omdat een boerderij is afgebroken.
- Het pad dat vanaf de kerktoren in zuidwestelijke richting loopt naar de Master fan Loanstrjitte vormt een ruimte van een bijzonder waardevol historisch karakter. Een gesloten rooilijn, tuintjes omzoomd met houten hekjes en het merkbare hoogteverschil zorgen voor dit beeld.

oostelijk terpdeel

- In tegenstelling tot het westelijk deel kenmerkt het oostelijk terpdeel zich door een onbebouwd centraal gebied omringd door losse bebouwingselementen.
- In het onbebouwde terrein is de vestigingsplaats van de voormalige Uniastate te herkennen. Met name de contrasten tussen dit terrein en de aangrenzende bebouwing en beplanting is opmerkelijk te noemen.

rondom Balthasar Bekkerstrjitte

- De tweedeling die de opbouw van de dorpsterp kenmerkt, openbaart zich ook in de ruimtelijke opbouw van de Balthasar Bekkerstrjitte. Het westelijk deel van de straat vormt een ruimte die sterk begrensd wordt door aaneengesloten, kleinere panden, terwijl oostelijk de bebouwing uit grotere losse elementen bestaat en de weg voor een deel grenst aan het open landschap.
- De hoek met de Roptawei kent een zwakke profilering en halfslachtige ruimtelijke opbouw. Het aanwezige café werd vroeger in combinatie met een boerenbedrijf gedreven, hetgeen in de opbouw nog zichtbaar is.
- Aan de noordzijde is bebouwing in een gebogen rooilijn geplaatst die ter bouwhoogte van de Singel terugwijkt. De verbreding in de straat wordt versterkt door een sterke verspringing in de rooilijn aan de zuidkant. Het pleinachtige karakter ter plaatse wordt verzacht door overal aanwezige voortuinen.
- De bebouwing op de zuidzijde ligt op de flank van de terp, waarbij het hoogteverschil in uiting komt in de diepe voortuinen en in de paden die naar de kerk voeren.
- De witgepleisterde woning op nummer 5 vormt een belangrijke schakel in de ruimtelijke opbouw van de straat. De vooruitgeschoven positie geeft dit pand een sterke geleiding aan de straatruimte.
- Het oostelijke deel van de straat kenmerkt zich in ruimtelijk beeld door de relatie met het openlandschap aan de noordzijde en enkele opvallende panden zoals een stelpboerderij (Oldersma State) en een 19^e eeuwse villa (doktershuis).

Master fan Loanstrjitte en omgeving

- Ook in de Master fan Loanstrjitte is een geleidelijke overgang te constateren tussen het oostelijk deel, waar open bebouwing doorzichten naar het landschap mogelijk maakt, en het westelijk deel dat volledig binnen het dorpsmassief is opgenomen.
- Aan de zuidoostkant vormt het doktershuis samen met een schoolgebouw op korte afstand van de straat voor een insnoering van de openbare ruimte. Deze insnoering benadrukt de afzonderlijke voorruimte van een kop-romp-boerderij. De grote boerderij ligt op een eigen huisterp en bepaalt het ruimtelijk karakter in dit deel van de straat. Van hieruit ontstaan een aantal waardevolle doorkijken op het open landschap.
- Aan de binnenzijde van de straat staan een aantal losstaande kleine woningen in één bouwlaag met zadel- of schilddak. Ook is hier medio jaren zeventig nieuwbouw ingepast.
- In de buitenbocht hier tegenover wordt het historisch patroon verstoord door een tussenliggend slecht geproportioneerde loods en worden zichtlijnen naar het landschap geblokkeerd door beplante achtererven.
- Een dalend beloop in het Skipfeartsein geeft aan dat de dorpsterp zich ook zuidelijk van de Master fan Loanstrjitte voortzet. De ruimtelijke relatie die beide straten met elkaar hadden is met de afbraak van een historische boerderij in de bocht van de weg nagenoeg verdwenen.
- Westelijk van het Skipfeartsein is het ruimtelijk karakter tweeslachtig. Aan de noordzijde is bebouwing voornamelijk georiënteerd op de dorpskern en dienovereenkomstig dwars gesitueerd terwijl de panden aan de zuidzijde in de langsrichting aan de straat zijn geplaatst. Bovendien tekent zich een vernauwing in de straat voor die wordt benadrukt door de open ruimte van de voormalige Unia State.
- Het meest westelijke deel van de straat heeft een aanmerkelijk zwakkere ruimtelijke opbouw. Vooral de teruggeschoven situering van het oude postkantoor is hier debet aan.
- Een lage schuur ten zuiden van het café "Veldzicht" is een bepalend element in de ruimtelijke geleiding op de hoek met de Roptawei.

Roptawei en noordzijde van het dorp

- Aan de noordzijde wordt het beschermde dorpsgezicht begrensd door twee belangrijke elementen. Aan de oostzijde van de Roptawei staat een 19e eeuwse villa in een grote rijk van bomen voorziene tuin. Aan de westzijde staat een 19^e eeuwse boerenwoning die samen met de tegenoverliggende bebouwing een duidelijke begrenzing van de historische dorpskom vormt.

Ruimtelijk karakter Ee

In de ruimtelijke opbouw van het tegenwoordige Ee is de historische ontwikkeling goed herkenbaar gebleven. De kenmerkende terpstructuur, waarvan het centraal gelegen kerkterrein, het daarop aangehaakte stratenpatroon en de merkbare hoogteverschillen een belangrijke plaats innemen, en de soms sterk aaneengesloten bebouwing geven het dorp een geheel eigen karakteristiek. Hieronder volgt een beschrijving van de ruimtelijke karakteristieken van het beschermde dorpsgezicht.

Omgong - rondom de kerk

- De kerk met kerktoren neemt een dominantie plaats in binnen de ruimtelijke opbouw van Ee.
- Het groene karakter en de hogere ligging van het kerkhof accentueren de openheid rondom de kerk.
- De bebouwing aan de buitenzijde van de Omgong kenmerkt zich door enkele lage 19e eeuwse woonpanden (voornamelijk vrijstaand bestaande uit één bouwlaag met schilddak) die de vierkante ruimte duidelijk begrenzen. De woningen zijn met de voorgevel gericht op de Omgong en grenzen direct aan of op korte afstand aan de Omgong. De panden op de hoek van de aansluitende straten grenzen in tegenstelling tot de overige panden met een zijgevel aan de Omgong. De boerderijen op de zuidzijde zijn niet gericht op de Omgong, maar vanwege hun functie (ontsluiting) op de straten aan de rand van de terp.

Grutte Loane

- De Grutte Loane heeft het meeste het karakter van een hoofdstraat. De ruime profielbreedte, een doorlopende tuinzone aan de noordkant, de gerichtheid op de kerk en de detaillering van de bebouwing dragen in belangrijke mate bij aan dit karakter.
- De gootlijnen lopen trapsgewijs op richting kerk. Het zicht op de kerk geeft een gesloten beeld van waaruit de openheid op het kerkhof goed waarneembaar is.
- In westelijke richting ontbreekt dit gesloten karakter. De hoeken met de Achterwei zijn zwak gestructureerd door ontbreken van bebouwing.
- De noordzijde bestaat voornamelijk uit panden met een zadeldak, terwijl de zuidzijde overwegend uit panden met schilddaken bestaat.

Lytse Loane / Hege Loane

- De Lytse Loane bestaat uit twee delen, een hoger gelegen vlak gedeelte en een lager gelegen aflopend gedeelte. Het vlakke gedeelte kenmerkt zich door een tamelijk aaneengesloten bebouwing die op de straatruimte gericht is, terwijl het dalende gedeelte meer langs de zijgevels van losse bebouwing voert.
- De noordoostelijke straatwand kenmerkt zich door kleinschaligheid. Geringe goothoogtes (2 meter) en gesloten gevelbeeld.
- De westelijke straatwand mist dit gesloten beeld en is verbrokkeld (open plekken) van opbouw.
- Het meest zuidelijk gedeelte van de Lytse Loane kent weer een gesloten straatwand aan beide kanten met een nauwe doorgang.
- De Hege Loane kenmerkt zich door een vrijwel rechte rooilijn van de bebouwing aan de zuidzijde met een nok evenwijdig aan de straat. De noordzijde geeft een meer gevarieerd beeld door de wisselende nokrichting. Met name het hoogteverschil in het terrein is duidelijk waarneembaar.

Keareweare / Haven

- Anders dan de Greate en Lytse Loane hebben beide overige paden die aansluiten op de Omgong, te weten Keareweare en Haven, een meer ondergeschikt karakter. De

voornaamste kenmerken zijn het hoogteverschil op de terphelling, het geringe profielbreedte en het korte rechtstandige beloop.

- Mede door de aanwezigheid van de nabijgelegen koorafsluiting van het kerkgebouw wekt de Haven een steenachtig besloten straatbeeld. De noordzijde kent een gesloten rooilijn, de zuidzijde kent nauwelijks een straatwand.
- Het ruimtelijk karakter in de Keareweare wordt bepaald door de aanwezige boerderijschuren met hoge, rietgedekte schilddaken en lage zijgevels. Het agrarisch aspect is nog goed herkenbaar, hetgeen voor een dorp van deze omvang tamelijk zeldzaam in Noord-Nederland genoemd kan worden.

Achterwei e.o.

- Op het westelijk deel van de terp ligt kleinschalige woonbebouwing die door een tweetal paden wordt ontsloten. De Foeke Sjoerdstrjitte biedt een gevarieerd beeld van bebouwing en groene onbebouwde ruimte op de duidelijk waarneembare terphelling. De lage vrijstaande woningen liggen voor het merendeel met de gevel grenzend aan het pad.
- De Sytze Klazessteech heeft een meer steenachtig en besloten karakteristiek. De bebouwing is direct aan het pad geplaatst.
- De Achterwei vormt aan de westzijde over enige afstand een duidelijke begrenzing van de terp. Ten oosten van de Skieppereed volgt de Achterwei haar weg over de terpflank en ontbreken de kenmerken van een randweg.
- De panden aan de zuidzijde van de Achterwei grenzen met een zij- of voorgevel aan de Achterwei, terwijl de panden aan de hoger gelegen noordzijde op wisselende afstand zijn geplaatst. Het agrarisch karakter van de panden komt nog goed tot uiting in de omgeving.
- Een versmalde straatruimte en hoge bomen aan weerszijden zorgen voor een contrastrijke overgang naar de open ruimte van de Súdskoalle.
- De lage woningen onder zadeldak aan de Súdskoalle, met diepe voortuinen, vormen weer een duidelijke begrenzing van de terp. Aan de zuidzijde geven twee stelpboerderijen het agrarisch karakter van de omgeving weer.

Stienfeksterwei / Uniastrjitte

- Het oostelijk deel van de terp, begrensd door de Stienfeksterwei en de Uniastrjitte, wordt grotendeels in beslag genomen door de pastorietuin. De begrenzing hiervan met het westelijke intensief bebouwde gebied wordt gevormd door een klinkerpad, het Grânpead.
- Op de hoek van de Stienfeksterwei en Uniastrjitte vormt een weinig samenhangend groepje woningen de begrenzing van de nauwelijks nog herkenbare terp.
- Aan de zuidzijde van de Uniastrjitte komt de herkenbare terpvorm enigszins terug in diepe aflopende voortuinen.
- De bebouwing aan de Uniastrjitte is hoofdzakelijk gericht op de doorgaande weg. De bebouwing bestaat uit 20ste-eeuwse vrijstaande woningen en kent een zekere afzijdigheid van de oudere dorpsbebouwing.
- In het noordelijk deel van de terp, vanaf de Haven tot de Achterwei, grenzen gevels (deels) aan de Uniastrjitte.

Tot het te beschermen dorpsgezicht behoren de samenhangende onderdelen van de ruimtelijke structuur, waaruit de historische ontwikkeling is af te lezen. Deze samenhangende structuur is opgebouwd uit de kerksituatie met het daaraan gekoppelde bebouwde stratenpatroon op de terp.

Ruimtelijk karakter Holwerd

De ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis in de kern van Holwerd is nog goed herkenbaar in de bebouwing en de open ruimten. Binnen het beschermd dorpsgezicht is door Monumentenzorg een tweedeling gemaakt op grond van het feit, dat cultuurhistorische kwaliteit binnen dit dorpsgezicht niet overal even hoog is. Het deel rond Tjerkestrjitte, Hegebuorren en Foarstrjitte is een gebied binnen het dorpsgezicht wat als zeer waardevol dorpsgebied wordt aangemerkt. Dit gebied onderscheidt zich door een hoog aandeel monumenten en architectonisch en structureel waardevolle panden.

De aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht beoogt de bescherming van de dorpskern. Deze bescherming houdt het volgende in:

- Een structurele bescherming voor het hele gebied door:
 - het behoud van de hoogteverschillen, van het wegen- en padenpatroon (beloop, afmetingen, profielen, beplanting en materialen) en van de herkenbaarheid van overige karakteristieke ruimten, zoals het sportveldengebied bij de kerk.
 - het behoud van de schaal van de bebouwing, dat wil zeggen de situering, de hoofdvorm en de voornaamste afmetingen (globale bouwhoogte, breedte en diepte) zonder specifieke eisen te stellen aan bijvoorbeeld de kapvorm of het geveltype.
- Een individuele bescherming van het meest waardevolle deel van het gebied door het behoud van de bijzondere architectonische kenmerken, zoals kapvormen, nokrichtingen, gevelindelingen en materiaalgebruik.

In het navolgende is per gebiedsdeel de toelichting bij het aanwijzingsbesluit vertaald naar ruimtelijke kenmerken. Deze kenmerken zijn van belang bij beoordeling van planvorming in het beschermd dorpsgezicht. Het gaat hierbij om een actualisering van de toelichting uit het bestemmingsplan Holwerd kern en omgeving (1986).

algemeen

- De dorpsstructuur bestaat uit een dubbele terpsituatie die is opgebouwd uit een langgerekt nagenoeg volledig bebouwde dorpsterp met daarop een intensief bebouwde lineaire hoofdstraat en een ten oosten van deze straat gelegen buurt met kleine straatjes die gedeeltelijk zijn bebouwd.
- Afzonderlijk van de dorpsterp ligt noordelijk een terp met de kerk.
- Ter bouwhoogte van het midden van de dorpsterp ligt loodrecht op de hoofdstraat een middeleeuwse dijk. Deze sluit aan op de terpflanken. De Leeuwarderdijk sluit direct aan op de hoofdstraat en de Ternaarderdijk sluit aan op de oostflank van de terp waarop een buurtje is gelegen.
- Opmerkelijk is het scherpe contrast tussen het volledig onbebouwde landschap en de beide terpen ten noorden van de middeleeuwse dijk. Ten zuiden van deze dijk is dit contrast minder scherp.
- Vanaf de Leeuwarder- en Ternaarderdijk, de rondweg en de Veerweg (Grandyk) zijn vergezichten van afstand mogelijk op het dorp. Deze zijn markant (met name vanaf Leeuwarderdijk en rondweg) omdat de zichtrichting loodrecht staat op de lengterichting van de samengestelde terpstructuur.

centrale gebiedsdeel

Het meest waardevolle deel van het beschermd dorpsgezicht wordt grofweg bepaald door de as Tjerkestrjitte, Hegebuorren, Foarstrjitte / Waling Dykstrajitte. Deze hoofdas kent een uitgesproken verscheidenheid aan ruimtelijke karakteristieken waartussen zich duidelijke overgangen aftekenen. Deze manifesteren zich in de volgende kenmerken:

- profielbreedte van de straat, diepte en hoedanigheid van stoepen of voortuinen, bebouwingsintensiteit, kavelbreedte, bebouwingshoogte en detaillering van de bebouwing;

- detaillering van de openbare ruimte door materiaalgebruik;
- een gesloten bouwwand aan deze hoofdas gevormd door panden met een individueel karakter;
- de hoogteverschillen door aanwezigheid van de terpen;
- de verticale geleding van de gevelopeningen (ramen en deuren);
- het straatprofiel in de Hegebuorren met verspringende rooilijn aan de oostzijde, de aanwezigheid van hoge stoepen met ingemetselde treden voor de panden en indeling van voortuinen;
- in het verlengde van de Hegebuorren, de Foarstrjitte, kenmerkt de inrichting zich door rooilijnverspringingen en bebouwing met vrij van elkaar staande brede en hoge panden waarvan ruim de helft twee bouwlagen heeft. Het bebouwingsbeeld is hier sterk gedifferentieerd;
- de zichtlijnen in de Foarstrjitte worden afgebroken door een versmalling in het straatprofiel tussen Hegebuorren en Foarstrjitte. Richting het zuiden sluit een gebogen rooilijn de zichtlijn af;
- de Tsjerkestrjitte verbindt de dorpsterp met de kerkterp. De bebouwing langs de straat is weinig intensief, het straatprofiel is breed;
- de inpassing van de individualiteit van de panden in een samenhangende structuur, die wordt bepaald door horizontale elementen (gootlijnen) en hellende dakvlakken aan de straatzijde (Hegebuorren). Aan de Foarstrjitte benadrukken deze elementen het hoogteverschil in het gebied.

It Keechje / Ljouwerterdyk, noordoostzone, Gama en omgeving

Grenzend aan het meest waardevolle gebied bevinden zich gebiedjes die onderdeel uitmaken van een latere ontwikkelingsfase. Het gaat in deze gebieden niet zozeer om de kwaliteit van de individuele elementen, maar vooral om de structuur ervan. Deze wordt bepaald door:

- een fijnmazig ontsluitingspatroon, bestaande uit weggetjes, steegjes en paden, waardoor er sprake is van een hoge doordringbaarheid;
- een compacte bebouwingsstructuur, in veel gevallen rond open binnenterreintjes met gesloten hoeken;
- kleinschalige bebouwing bestaande uit panden met één bouwlaag en kap met een sobere detaillering;
- open en groen karakter van de openbare ruimte;
- de individualiteit van de panden, die voornamelijk tot uitdrukking komt in verschillen in goothoogte en nokrichting;
- aan de randen van de terpen liggen enkele karakteristieke boerderijen;
- beperkte bouwhoogte van erfafscheidingen waardoor vanaf straatjes en paden doorzichtmogelijkheden bestaan.

Stasjonswei, Ljouwerterdyk, Fiskwei

De Stasjonswei met zijn bebouwing onderscheidt zich van de hiervoor beschreven gebiedjes. Het bebouwingspatroon langs deze weg kenmerkt zich door een relatief open karakter. De bebouwing bestaat uit elementen die sterk variëren in schaal en karakter, wegens de (voormalige) functie die ze vervullen (vervuld hebben). Hieronder bevindt zich een groot aantal karakteristieke panden die door schaal en architectuur bijzondere kwaliteiten bezitten.

Ook het gebied aan de zuidkant van de Ljouwerterdyk heeft een dergelijk karakter. Het gaat hierbij om een aantal bedrijven die zijn ondergebracht in voormalige boerderijen. Door deze bedrijfsfunctie is de bebouwing aangevuld met nieuwere bebouwing. De schaal van de bebouwing is dan ook groter dan die van aangrenzende gebieden.

Bedrijfsvestiging in voormalige boerderijen heeft zich ook voorgedaan aan de Fiskwei. Het bebouwingspatroon is hier echter compacter.